

СЕКЦІЯ 5 ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

УДК 336.76.339.172

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4263/2024-3-15>

Шпикуляк О.Г.

*доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії аграрних наук України,
учений секретар Інституту,
завідувач відділу підприємництва,
кооперації та агропромислової інтеграції
Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”;
професор кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії
Вінницького національного аграрного університету*

Шеленко Д.І.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та прикладної економіки
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Семанюк І.М.

*аспірант
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Shpykuliak Oleksandr

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of
Agrarian Sciences of Ukraine, Learned Secretary of the Institute,
Head of the Department of Entrepreneurship,
Cooperation and Agro-Industrial Integration
National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”;
Professor of the Department of Administrative Management
and Alternative Energy Sources at
Vinnitsia National Agrarian University*

Shelenko Diana

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Department of Entrepreneurship, Trade and Applied Economics
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Semaniuk Ivan

*Postgraduate Student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДЕРИВАТИВНИХ КОНТРАКТІВ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ ЯК МОДЕЛІ ОРГАНІЗОВАНОГО РИНКУ ТОВАРІВ

MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF DERIVATIVE CONTRACTS IN THE INSTITUTIONAL MECHANISM OF STOCK TRADING AS A MODEL OF THE ORGANIZED MARKET OF GOODS

АНОТАЦІЯ

Окреслено, що фондові біржі є головними організаторами торгівлі цінними паперами в Україні, які забезпечують платформу для купівлі та продажу різних фінансових інструментів. Визначена категорійна сукупність понятійного апарату дифузії знань з управління розвитком деривативних контрактів в інституційному механізмі біржової торгівлі. Запропоновано визначення характеристик інституційного механізму біржової торгівлі як моделі організованого ринку товарів у якому відбуваються процеси з управління розвитком деривативних контрактів. Виділено, що деякі цінні папери мають обмежений обіг, що означає, що вони можуть бути продані тільки певним осо-

бам або організаціям, які їх випустили тоді такі цінні папери вважаються необоротними, оскільки їхній продаж обмежений встановленим терміном і умовами. Зазначено, що модель організованого ринку товарів в основному формується під впливом продуктивних провідних галузей економіки, регулювання і нагляду, інфраструктури та учасників ринку, фінансових інструментів та процесу торгівлі. Наведено рейтинг торговців цінними паперами-членів АТ “Фондова біржа ПФТС” за період січень-лютий 2023 р. та січень 2024 р. Актуалізовано систему понять сутності дотичного категорійного апарату яка включає: управління, розвиток, торгівля, дериватив, контракт, фінансовий інструмент, інституційний механізм, біржова торгівля, бір-

жовий товар, організований ринок, які використовуються для формування знання про зміст піднятого питання. Доведено, що організований ринок товарів є впорядкованою системою, яка сприяє ефективному обміну товарами між продавцями та покупцями і для створення такої моделі необхідно врахувати узагальнені ключові аспекти. Обґрунтовано, що ефективне ведення господарської діяльності забезпечується активною біржовою торгівлею товарами, що дозволяє встановлювати паритетні ціни на продукцію та необхідні для її виробництва матеріально-технічні ресурси.

Ключові слова: похідні фінансові інструменти, організовані товарні ринки, біржова торгівля, інституційний механізм, цінні папери.

ANNOTATION

It has been outlined that stock exchanges are the main organizers of securities trade in Ukraine, which provide a platform for buying and selling various financial instruments. The categorical set of the conceptual apparatus of diffusion of knowledge on the management of the development of derivative contracts in the institutional mechanism of exchange trading is defined. It has been proposed to define the characteristics of the institutional mechanism of exchange trading as a model of an organized market of goods in which the processes of managing the development of derivative contracts take place. It is highlighted that some securities have limited circulation, which means that they can be sold only to certain persons or organizations that issued them, and after that such securities are considered non-negotiable, since their sale is limited to a set period and conditions. It is noted that the model of the organized market of goods is mainly formed under the influence of productive leading sectors of the economy, regulation and supervision, infrastructure and market participants, financial instruments and the trade process. The rating of securities traders-members of JSC "PFTS Stock Exchange" for the period January-February 2023 and January 2024 is given. The system of concepts of the essence of the relevant category apparatus has been updated, which includes: management, development, trade, derivative, contract, financial instrument, institutional mechanism, exchange trade, exchange commodity, organized market, which are used to form knowledge about the content of the raised question. It has been proven that the organized market of goods is an orderly system that facilitates the efficient exchange of goods between sellers and buyers, and to create such a model, it is necessary to take into account the generalized key aspects. It has been justified that the effective conduct of economic activity is ensured by active stock exchange trading of goods, which allows setting parity prices for products and the material and technical resources necessary for their production.

Keywords: derivative financial instruments, organized commodity markets, exchange trading, institutional mechanism, securities.

Постановка проблеми. Розвиток економічних та будь-яких інших систем забезпечення життєдіяльності людини, формування можливостей і спроможностей задовольняти потреби – відбувається в складних транзитивних, навіть стресових умовах. Організація ринкових, підприємницьких, загалом економічних взаємодій різних суб'єктів – стейкхолдерів та здійснення трансакцій в системі "виробництво-розподіл-обмін споживання" натеper є процесом, який потребує механізмів досягнення стійкості. Особливо актуальною проблемою є спроможність організованого ринку товарів набувати характеристик здатності відновлюватися, адже в Україні усі соціальні, господарські, економічні системи перебувають у стресовому стані під дією воєнного чинника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є напрацювання

вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері розвитку деривативних контрактів в інституційно-механізмі біржової торгівлі товарів.

Проблеми та перспективи розвитку біржової торгівлі як інституціонального інструментарію координації ринкових відносин відображено в працях О.О. Мороз [1] та О. Ніколайчук [2]. Правове регулювання біржової торгівлі розкрили А.М. Бондарчук [3], Д.С. Трофименко, О.П. Суц [4], а тенденції розвитку ринку деривативів охарактеризувала В.О. Яворська [5; 6].

Ліщук Ю.С. [7] відзначає, що товарні біржі є універсальним інструментом, який показав свою дієвість у широкому діапазоні умов, тобто це фрагментовані ринки реального товару зі уразливою інфраструктурою; високорозвинені експортоорієнтовані ринки; комерціалізовані товарні мережі або започатковані дрібними підприємствами [7, с. 151]. До переваг операцій з купівлі-продажу товарів через товарну біржу вона зараховує такі, як: величезний вибір товарів; регіональні перспективи; сертифікацію біржових товарів; одержання товару безпосередньо у виробників; прозорість здійснюваних операцій; наявність ціноутворення з боку товарної біржі; доступність біржової торгівлі [7, с. 151].

За твердженням колективу авторів [8] елементами організаційної структури біржової торгівлі деривативними контрактами є: біржа, біржовий тренер, електронна торгова система, клірингова палата, ліцензований склад, депозитарій та онлайн брокер. Яворська В.О. [9] аналізує тенденції розвитку торгівлі деривативними контрактами на міжнародних біржах, зауважує про такі важливі тенденції як: глобалізація біржового ціноутворення; посилення заходів для управління ціновими ризиками; зростання значення у міжнародній біржовій торгівлі та прогнозуванні цінової кон'юнктури; прискорення темпів торгівлі фінансовими деривативними контрактами Азійсько-Тихоокеанського регіону; збільшення популярності торгівлі опціонами серед дрібних інвесторів. Зокрема вона також підтримує зміну біржового механізму, який забезпечив перехід зарубіжних бірж від торгівлі фізичними активами до торгівлі – деривативами [5, с. 43]. Це вказує на динамічний розвиток і адаптацію ринку деривативів до сучасних економічних умов, а підтримка переходу зарубіжних бірж від торгівлі фізичними активами до торгівлі деривативами підвищуватиме ефективність і гнучкість біржових операцій.

Краснова М.Є. наголошує на потребі у гармонізації вітчизняної законодавчої бази, яка регулює ринок деривативів, через неузгодженість термінологічного фонду та підходів до визнання деривативів, що послаблює економічну системи у цілому [10, с. 45]. Це підкреслює важливість створення чіткої і узгодженої нормативно-правової бази для ефективного функціонування ринку деривативів.

Таким чином, для ефективного розвитку ринку деривативів необхідно враховувати

комплексність його організаційної структури, сучасні міжнародні тенденції, адаптацію біржових механізмів та гармонізацію законодавчої бази.

Постановка завдання. Головною проблемою, яка не вирішена, а в умовах воєнного часу в Україні поглибилася є удосконалення управління розвитком деривативних контрактів в інституційному механізмі біржової торгівлі як моделі організованого ринку товарів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційний механізм біржової торгівлі становить організаційно-управлінську модель ринкового процесу як особливу сукупність правил, норм, традиції, які формують порядок здійснення бізнес-трансакцій за товаро-обмінними угодами. Згідно інституційних статусів і господарського функціоналу біржа – це організований ринок, на якому відбуваються взаємодії стейкхолдерів з приводу купівлі-продажу біржових товарів. Одним із інструментів забезпечення товароруху, імплементації угод у процесі біржової торгівлі є деривативні контракти – специфічні цінні папери.

Поняття фінансові інструменти охоплює етапи управління страхуванням та уникненням ризиками і втратами на ринках цінних паперів й інших активів, а також, щоб зменшити втручання людини, згідно з якими можна запобігти банкрутству та кризовим ситуаціям. Фінансові інструменти можна використовувати для автоматизації завдань, які потребують навчання, а також завдань, які мають чітку та заздалегідь визначену послідовність кроків. Сучасні практики та процеси торгівлі на біржі значною мірою покладаються на людський внесок. Усі дані про стан цінних паперів збираються, опрацьовуються та використовуються людьми.

Розглядаючи управління розвитком деривативних контрактів в інституційному механізмі біржової торгівлі – позиціонуємо її з процесної точки зору, але як модель організованого ринку

товарів. Попередньо, перш ніж перейти до концептуалізації засад вирішення заявленої теоретико-практичної проблеми, актуалізуємо систему понять сутності дотичного категорійного апарату (рис. 1), які використовуються для формування знання про зміст піднятого питання.

Досліджуючи біржову торгівлю, біржовий ринок як інституційну модель організованого ринку, вважаємо за доцільне кваліфікувати біржу за статусами організації – підприємства. У такому сенсі проявляється функціонал інституційного механізму. Динаміка розвитку бірж, розбудови біржової торгівлі аграрною продукцією в Україні характеризується фрагментарністю й ситуативністю. Відповідно таким чином проявляються вади інституційного механізму в частині забезпечення інституційної адекватності узгодження інтересів стейкхолдерів біржового товароруху.

Розвиток системи організації й інституційного забезпечення біржової діяльності, функціонування бірж і активність торгівлі на них в Україні зокрема аграрною продукцією – не задовольняли науково-обґрунтований рівень та практику як тепер так і в минулому. На зазначене положення проектуємо висновок щодо аналогічно типового функціоналу сільськогосподарських підприємств, а саме – інституційний механізм щодо розвитку сільськогосподарських підприємств, який діє в сучасних умовах, виявився малоефективним [11, с. 244] у частині виконання ним завдань саморегулювання.

Споглядання на зазначену проблему контекстуально розвитку біржової торгівлі, через призму інституційного підходу дає нам принагідну можливість засвідчити кваліфікації засад управління деривативними контрактами у частині висновку про те, що інституції існують не ізольовано, а перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності [11, с. 253].

Методично конструкція інституційного механізму біржової торгівлі як організованого ринку

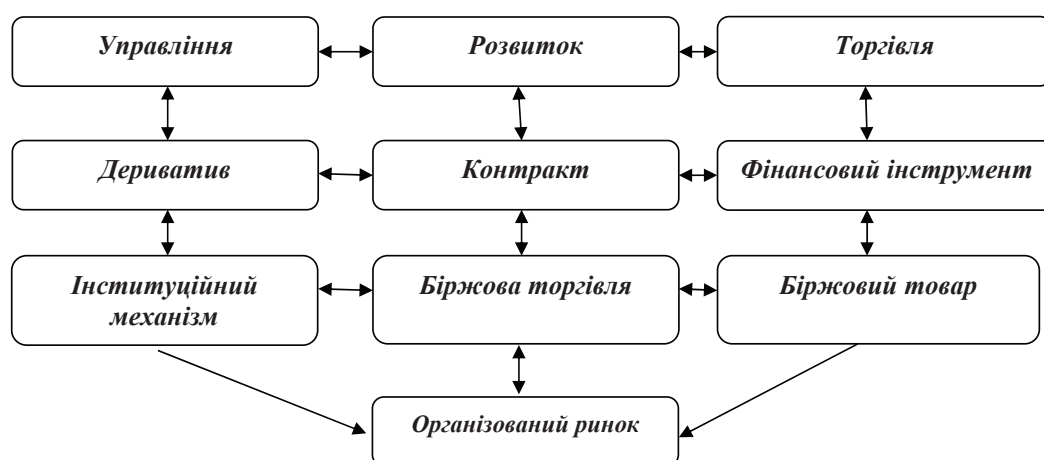

Рис. 1. Категорійна сукупність понятійного апарату дифузії знань з управління розвитком деривативних контрактів в інституційному механізмі біржової торгівлі

Джерело: систематизовано й наведено за результатами аналізу літературних джерел і досліджень авторів [1–26]

товарів – сформована на основі базисних і похідних інститутів як проекція на класичні засади функціонування ринкової системи. На наше переконання і враховуючи результати попередніх досліджень [12], цей механізм слід розглядати зокрема за логікою визначення сутності інституційного механізму зайнятості [13, с. 62] включає систему правил, норм, традицій, організацій, які в сукупності становлять чинники впливу на стейкхолдерів ринку.

У нашому конкретному дослідницькому випадку стейкхолдерами виступають суб'єкти-учасники біржової торгівлі, тобто організованого ринку товарів, які беруть участь у тому числі у процесі управління розвитком деривативних контрактів.

Завдання інституційного механізму біржової торгівлі полягають у забезпеченні координації й регулювання процесу здійснення ринкових (біржових) трансакцій, у тому числі щодо системи управління розвитком деривативних контрактів. У зазначеному ракурсі представляємо сутнісно-практичний зв'язок пізнавальної конструкції категорійного апарату щодо заявленої проблеми і практичних сенсів здійснення ринкових трансакцій.

Модель організованого ринку товарів в основному формується під впливом продуктивних провідних галузей економіки, регулювання і нагляду, інфраструктури та учасників ринку, фінансових інструментів та процесу торгівлі. Тобто формується як структурована система взаємодій і механізмів, що забезпечують ефективне функціонування ринку.

Організований ринок товарів являє собою впорядковану систему, яка забезпечує ефективний обмін між продавцями та покупцями. Для створення такого механізму необхідно врахувати наступні ключові аспекти:

- структура ринку (торговельні майданчики; місця, де продавці і покупці здійснюють торгівлю; онлайн-платформи (електронна комерція, що забезпечує дистанційний обмін товарами);
- сегментація ринку (базові товари; промислові товари; споживчі товари);
- регуляція та нагляд (законодавство, норми та стандарти, державні установи, асоціації та об'єднання, ділова репутація);
- інфраструктура (логістика, інформаційні транспортні системи, формування ринкової конструкції криптовалютної інфраструктури);
- механізми торгівлі (аукціони, біржі, контрактні форми, директна торгівля, фінансові деривативи, спотові угоди, лістинг, цінні папери, тендери та конкурси, брокерські послуги);
- фінансові інструменти (кредитування, факторинг, інвестиції, лізинг, зелені облігації);
- інновації та технології (дослідження та розробки; цифровізація, скорочення часу розрахунку (методи прискорення часу торгівлі)).

Окреслений механізм організованого ринку товарів може бути адаптований залежно від конкретних умов і потреб конкретного ринку.

Інституційний механізм біржової торгівлі уособлює функціонал інфраструктури товарного обміну, тобто виступає зв'язуючою ланкою між продавцем і покупцем біржового товару. Зауважимо, що згідно інституційного статусу – біржі представляють інститут оптової торгівлі як провідника ролі індикатора ринкових цін із застосуванням фінансових інструментів.

Фінансові інструменти включають як базові інструменти, так і похідні інструменти, такі як опціони, ф'ючерси та форвардні контракти. Розвиток фінансового ринку складається з цілком природного процесу народження нових фондкових і фінансових операцій.

Відповідно до Закону України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” від 23 лютого 2006 р. № 3480-ІV фінансовими інструментами є цінні папери (які існують в електронній та паперовій формах), ф'ючерсні контракти, процентні контракти (форвард), біржові контракти (на певну дату в майбутнє), якщо ціна залежить від процентної ставки, обмінного курсу або фондового індексу (відсоткова ставка, обмінний курс або індекс обміну), опціон, який дає право купити або продати певний фінансовий інструмент, включаючи ті, що стосуються методів оплати [14].

Облікове розуміння суті поняття “дериватив”, зображене в Інструкції [15] де подано, що він є фінансовим інструментом, що який виконує такі три характеристики: його вартість змінюється у відповідь на зміни певних базових змінних, таких як відсоткова ставка, ціна фінансового інструменту, ціна товару, валютний курс, індекс цін чи ставок, показник кредитного рейтингу чи індексу кредитоспроможності; він не вимагає значних початкових інвестицій або вимагає менших початкових інвестицій порівняно з іншими контрактами, що мають подібну реакцію на ринкові фактори; розрахунки за ним завжди здійснюються на майбутню дату. Банківські установи відображають операції з деривативами у бухгалтерському обліку відповідно до їх суті як за балансовими, так і за позабалансовими рахунками [15].

Краснова М.Є. звертає увагу на те, що у межах даного Закону не використовується поняття біржової і позабіржової торгівлі тому, що товари, які торгуються на біржах не входять до ринку капіталу, тоді, як торгівля поза біржею на багатосторонніх і організованих торговельних майданчиках не рахується біржовою в її правильному розумінні, але за формальними ознаками припадає на організований ринок [16, с. 70].

Процеси управління фінансовими інструментами використовуються для досягнення цілей організації, об'єднані єдиною системою цінностей та принципів, які за певний проміжок часу дозволяють ефективно використовувати знання та навички. Серед фінансових інструментів особливе місце посідають цінні папери, що обертаються на власному ринку цінних паперів. Цінні папери не мають ні фізичної, ні грошової

споживчої вартості, тобто вони не є ні фізичними товарами, ні послугами [17, с. 136].

Організаторами торгівлі цінних паперів в Україні є фондові біржі. У деяких випадках обіг цінних паперів обмежений, і цінний папір може бути проданий лише особам, які його випустили, до того ж після закінчення встановленого терміну, тобто такі документи вважаються необоротними та необоротними. Для прикладу рейтинг торговців цінними паперами-членів АТ “Фондова біржа ПФТС” за січень-лютий 2023 р. вказує на те, що торгівля державними облигаціями, щодо назв компанії в рейтингу була така: АТ “Сітібанк” – 1-ше місце; АТ “Укресімбанк” – 2-ге місце; АТ “РАЙФФАЙЗЕН БАНК” – 3-тє місце; АТ “Комерційний банк Приватбанк” – 4-те місце та АТ “Комерційний банк “Глобус” займає 5-те місце [18]. Порівнюючи ці показники з січнем 2024 року, видно зміни у позиціях компаній: АТ “Комерційний банк Приватбанк” – 1-ше місце; АТ “ОТП Банк” – 2-ге місце; АТ “Укресімбанк” – 3-тє місце; АТ “Сітібанк” – 4-те місце; АТ “БАНК АЛЬЯНС” займає 5-те місце [19]. Зміни стосувалися для конкретних банків: АТ “РАЙФФАЙЗЕН БАНК” за рік перемістився на 13-тє місце; а АТ “Комерційний банк “Глобус” займає 21-ту позицію у рейтингу.

Згідно з даними (табл. 1) про світову біржову торгівлю деривативами за 2018–2023 рр., спостерігається значне зростання обсягів торгівлі у всіх географічних регіонах. Загальний обсяг торгівлі деривативами зріс з 10,6 млрд контрактів у 2018 році до 17,6 млрд контрактів у 2023 р., що становить збільшення на 66,04 %. У Північній Америці був приріст на 60 %, це свідчить про стабільне зростання інтересу та активності на ринку деривативів в цьому регіоні. У Європі спостерігалось найвище відносне зростання серед усіх регіонів – на 78,57 % це може бути пов’язано з посиленням регуляторних рамок та збільшенням участі інституційних інвесторів. У Азії також було значне зростання яке досягнуло 4,5 млрд контрактів у 2023 р. порівняно з 2,6 млрд контрактів у 2018 році, що свідчило про збільшення впливу азійських ринків у глобальній торгівлі деривативами. Ситуація у інших регіонах продемонструвала найменше зростання серед усіх, тільки на 41,67 %, це може вказувати на

стабільний, але помірний розвиток ринків деривативів у цих регіонах.

Американські банки, мало хеджують свій процентний ризик за допомогою таких деривативів, як свопи [23], частково через залежність від хеджування своїх депозитів франшиз, а також із бухгалтерських міркувань. За даними річного економічного звіту державні цінні папери набули статусу “квазігрошей”, які конкурують з готівкою – переважно банківською у маржі похідних інструментів (деривативів) це означає, що інвестор може залучити майже стільки ж готівки, скільки вартість державних паперів, які вони тримають [24, с. 83].

Зміни у рейтингу торговців цінними паперами, які приймали участь у торгах Фондової біржі ПФТС відбувалися за рахунок змін у динаміці ринку (рейтингова динаміка свідчить про значні зміни у позиціях торговців цінними паперами протягом року, що може бути результатом різних факторів, таких як зміни в управлінні, стратегічні рішення компаній або зовнішні економічні умови); обмеження обігу (наявність необоротних цінних паперів з обмеженим обігом створює певні виклики для інвесторів, які повинні враховувати ці обмеження при плануванні своїх інвестицій; важливість аналізу (систематичний аналіз ринку і поведінки торговців є визначним для розуміння ринкових тенденцій і прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень).

А.В. Пехота [25], виокремлює основні напрями вирішення проблем біржового ринку цінних паперів, до яких відносить: концентрацію біржової торгівлі шляхом консолідації всіх існуючих бірж; проведення модернізації всіх елементів інфраструктури ринку цінних паперів; збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості ринку; удосконалення законодавчої бази [25]. Звідси випливає, що вирішення проблем біржового ринку цінних паперів та управління розвитком деривативних контрактів становитиме концентрацію біржової торгівлі, оскільки консолідація існуючих бірж сприятиме концентрації біржової торгівлі, що дозволить підвищити ефективність і централізувати ресурси, а проведення модернізації всіх елементів інфраструктури ринку цінних паперів, дозволить відповідати сучасним вимогам і сприятиме підвищенню конкурентоспроможності ринку.

Таблиця 1

Структура світової біржової торгівлі деривативами, млрд. контрактів 2015–2023 рр.

	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Зміна 2023 р. до 2018 р., %
Північна Америка	4,0	4,4	4,8	5,3	5,8	6,4	60,00
Європа	2,8	3,1	3,5	4,0	4,5	5,0	78,57
Азія	2,6	2,9	3,2	3,6	4,0	4,5	73,08
Інші регіони	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	41,67
Всього	10,6	11,7	12,9	14,4	15,9	17,6	66,04

Джерело: [20–22]

У той же час розуміння очікуваних витрат, пов'язаних із обігом цінних паперів, допоможе побудувати фундамент, який дозволить викласти всі ідеї та пояснити їх усім учасникам ринку. А вчасно здійснений моніторинг і контроль слугує для нагляду за всіма завданнями та показниками, які можна спостерігати на біржовому ринку цінних паперів, щоб переконатися у мінімальних ризиках і відповідатиме запланованим обсягам [26]. Саме тому необхідний вчасний моніторинг і контроль, які дозволятимуть здійснювати нагляд за виконанням завдань та дотриманням показників, що мінімізує ризики і допомагає досягти запланованих обсягів.

Висновки з проведеного дослідження. Інституційний механізм біржової торгівлі є складною системою взаємодій, що базується на регламентованих правилах і практиках. Біржа забезпечує організовану платформу для купівлі-продажу, де деривативні контракти виступають важливим інструментом. Фінансові інструменти допомагають управляти ризиками та автоматизувати певні процеси, проте сучасні практики все ще значною мірою залежать від людського фактору. Цінні папери, стають все більш популярною сферою дослідження, оскільки усвідомлюються їх потужність і потенціал для передбачення майбутніх подій, які мають заздалегідь встановлені правила укладення угод з інвесторами.

Перед розробкою рішень важливо актуалізувати та визначити ключові поняття та категорії, такі як управління, розвиток, торгівля, дериватив, контракт, фінансовий інструмент, інституційний механізм, біржова торгівля, біржовий товар, організований ринок. Це допоможе чітко розуміти сутність проблеми та можливі шляхи її вирішення.

Запропонована модель організованого ринку товарів забезпечуватиме структуровану та ефективну систему взаємодії між різними учасниками, регуляторами та інфраструктурними елементами, що дозволяє ринку стабільно і прозоро функціонувати, а підприємствам – управляти якістю товарів і послуг.

Ринок деривативів демонструє стійке зростання у всіх регіонах, з особливим акцентом на Європі та Азії. Підвищення обсягів торгівлі може бути пов'язане з розширенням фінансових інструментів, вдосконаленням регуляторної інфраструктури та збільшенням участі інвесторів. Це вказує на зростаюче значення деривативів у глобальній фінансовій системі як інструментів для хеджування ризиків та спекулятивних можливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мороз О.О. Інституціональна система аграрної економіки України. Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ. Вінниця, 2006. 438 с.
2. Ніколайчук О. Розвиток біржової торгівлі: сучасний стан та перспективи. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6. Т. 2. С. 13–19. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-02.pdf> (дата звернення: 03.03.2024).

3. Бондарчук А.М. Господарсько-правове регулювання біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією: аналіз міжнародного та національного законодавства. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.04>
4. Трофименко Д.С., Суц О.П. Проблемні аспекти правового регулювання деривативних фінансових інструментів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 72. Ч. 2. С. 100–107. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.49> (дата звернення: 22.06.2024).
5. Яворська В.О. Сучасні тенденції розвитку світового біржового ринку деривативів. *Мукачівський державний університет*. 2017. Вип. 11. С. 42–46.
6. Яворська В.О. Теоретичні підходи до визначення поняття “дериватив” на біржовому ринку. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5800> (дата звернення: 15.03.2024).
7. Ліщук Ю.С. Розвиток біржового ринку сільськогосподарської продукції. *Економіка і суспільство*. Вип. 15. 2018. С. 143–157.
8. Біржовий ринок: навч. посіб. / За ред. М.О. Солодкого. Київ: Агроосвіта, 2010. 565 с. URL: <http://www.agroosvita.com/sites/default/files/libery/economik/BR.pdf> (дата звернення: 05.03.2024).
9. Яворська В.О. Аналіз торгівлі деривативними контрактами на міжнародних біржах. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 68. С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure68-13>
10. Краснова М.Є. Практичні особливості розвитку деривативів в Україні. *Economy, finance, law: current problems and development prospects*. С. 39–48. DOI: <https://doi.org/10.25313/topo2020-3> (дата звернення: 14.03.2024).
11. Шеленко Д.І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.
12. Калетнік Г.М., Шпикуляк О.Г., Пчелянська Г.О. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект: монографія. Вінниця: ТОВ “Фірма “Планер”, 2012. 324 с.
13. Шпикуляк О.Г., Алексєєва О.В. Потенціал аграрного підприємства у формуванні інституційного механізму зайнятості населення: монографія. Київ: ННЦ “ІАЕ”, 2023. 200 с.
14. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 29.05.2024).
15. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України: постанова Національного банку України від 26.12.2018 р. No. 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0153500-18#Text> (дата звернення: 05.05.2024)
16. Краснова М.Є. Нормативно-правове та інформаційне забезпечення регулювання ринку похідних фінансових інструментів в Україні. *Інтелект XXI*. 2022. № 2. С. 67–72.
17. Гарбар Ж.В. Аналіз сучасного стану ринку державних цінних паперів в Україні. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18. № 1. С. 136–146. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/631/393> (дата звернення: 23.05.2024).
18. Сайт ПФТС. Рейтинги ЦП та торговців ЦП-членів АТ Фондова біржа ПФТС”, січень-лютий 2023 р. URL: <https://pfts.ua/news/6926-rejtingi-tsp-ta-torgovtsev-cp-chleniv-at-fondova-birzha-pfts-sichen-lyutij-2023-r> (дата звернення: 03.03.2024)

19. Сайт ПФТС. Рейтинги ЦП та торговців ЦП-членів АТ “Фондова біржа ПФТС”. 2024. URL: <https://pfts.ua/ratings> (дата звернення: 19.03.2024).
20. BIS. Statistical release – OTC derivatives statistics at end-December 2023 URL: https://www.bis.org/publ/otc_hy2405.pdf (дата звернення: 03.06.2024).
21. ISDA. URL: <https://www.isda.org/books/> (дата звернення: 29.03.2024).
22. World federation of exchanges. URL: <https://www.world-exchanges.org/> (дата звернення: 29.06.2024).
23. McPhail L, Schnabl P., Tuckman B. Do banks hedge using interest rate swaps? NBER Working Papers, 2023. No. 31166.
24. Annual Economic Report 2023. URL: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2023e.pdf> (дата звернення: 07.06.2024).
25. Пехота А.В. Біржовий ринок цінних паперів в Україні: проблеми розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8. Ч. 2. С. 53–58.
26. Шеленко Д.І., Шликуляк О.Г., Ціжма Ю.І., Семанюк П.М. Управління якістю товарів і послуг суб'єктів підприємництва в умовах диверсифікації їх діяльності. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. Вип. № 5 (33). С. 910–924.

REFERENCES:

1. Moroz O. O. (2006) Instytutsionalna systema ahrarnoi ekonomiky Ukrainy. [Institutional system of agrarian economy of Ukraine]: monohrafiia. Vinnytsia: Universum. (in Ukrainian)
2. Nikolaichuk O. (2022) Rozvytok birzhovoi torhivli: suchasnyi stan ta perspektyvy. [Development of exchange trading: current state and prospects]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6(2), pp. 13–19. Available at <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/01/2022-312-62-02.pdf> (accessed March 3, 2024).
3. Bondarchuk A. M. Hospodarsko-pravove rehuliuвання birzhovoi torhivli silskohospodarskoiu produktsiiei: analiz mizhnarodnoho ta natsionalnoho zakonodavstva [Economic and legal regulation of exchange trade in agricultural products: analysis of international and national legislation]. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-63-1.04>
4. Trofymenko D. S., Sushch O. P. (2022) Problemni aspekty pravovoho rehuliuвання dyrevatyvnykh finansovykh instrumentiv [Problematic aspects of derivative financial instruments legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*, no. 72(2), pp. 100–107. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.49> (accessed June 22, 2024).
5. Yavorska V. O. (2017) Suchasni tendentsii rozvytku svitovoho birzhovoho rynku deryvatyviv. [Modern trends of the world exchange-traded derivatives market development]. *Mukachivskiy derzhavnyi universytet*, no. 11. pp. 42–46.
6. Yavorska V. O. (2017) Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia “deryvatyv” na birzhovomu rynku. [Theoretical principles of the “derivative” definition on the exchange market]. *Efektivna ekonomika*, no. 10. Available at <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5800> (accessed March 15, 2024).
7. Lisshuk Yu. S. (2018) Rozvytok birzhovoho rynku silskohospodarskoi produktsii [Development of the ekhshange market of agrislultural prodution]. *Ekonomika i suspilstvo*. no. 15, pp. 143–157.
8. Solodkyi M. O. (eds.) (2010) Birzhoviy rynek [Stock market]. education.navch. posib. Kyiv: Ahroosvita. Available at <http://www.agroosvita.com/sites/default/files/libery/economik/BR.pdf> (accessed March 5, 2024). (in Ukrainian)
9. Yavorska V. O. (2022) Analiz torhivli deryvatyvnykh kontraktamy na mizhnarodnykh birzhakh. [Analysis of derivatives trading on international exchanges]. *Infrastruktura rynku*, no. 68, pp. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct68-13>
10. Krasnova M. Ye. Praktychni osoblyvosti rozvytku deryvatyviv v Ukraini. [Practical features of the development of derivatives in Ukraine]. *Economy, finance, law: current problems and developmentprospects*. Pp. 39–48. DOI: <https://doi.org/10.25313/mono2020-3> (accessed March 14, 2024).
11. Shelenko D. I. (2019) Orhanizatsiino-pravovi formy silskohospodarskykh pidpriemstv v ekonomichnomu vymiri [Organizational and legal forms of agricultural enterprises in the economic dimension Ivano-Frankivsk]. *Prykarpatskyi nats. un-t im. V. Stefanyka*. (in Ukrainian)
12. Kaletnik H. M., Shpykuliak O. H., Pchelianska H. O. (2012) Instytuty infrastruktury ta tsinoutvorennia u rozvytku ahrarnoho rynku: rehionalnyi aspekt. [Institutes of infrastructure and pricing in the development of the agricultural market: regional aspect]: monohrafiia. Vinnytsia: TOV “Firma “Planer”. (in Ukrainian)
13. Shpykuliak O. H., Aliexsieieva O. V. (2023) Potentsial ahrarnoho pidpriemnytstva u formuvanni instytutsiinoho mekhanizmu zainiatosti naseleennia. [The potential of agrarian entrepreneurship in the formation of the institutional mechanism of population employment] monohrafiia. Kyiv: NNTs “IAE”. (in Ukrainian)
14. Pro rynku kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky. [On capital markets and organized commodity markets]. *Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 r.* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (accessed May 29, 2024).
15. Instruksiiia z bukhholderskoho obliku operatsii z pokhidnykh finansovykh instrumentamy v bankakh Ukrainy. [Instructions on the accounting of operations with derivative financial instruments in banks of Ukraine]. *Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy 26.12.2018 r. no. 153.* Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0153500-18#Text> (accessed May 5, 2024).
16. Krasnova M. Ie. (2022) Normatyvno-pravove ta informatsiine zabezpechennia rehuliuвання rynku pokhidnykh finansovykh instrumentiv v Ukraini [Regulatory, legal and information support for the regulation of the derivative financial instruments market in Ukraine]. *Intelekt XXI*, no. 2, pp. 67–72.
17. Harbar Zh. V. (2014) Analiz suchasnoho stanu rynku derzhavnykh tsinnykh paperiv v Ukraini [Analysis of the current state of the state securities market in Ukraine]. *Ekonomichnyi analiz*, no. 18(1), pp. 136–146. Available at <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/631/393> (accessed May 23, 2024).
18. Reitynhyy TsP ta torhovtsiv TsP-chleniv AT “Fondova birzha PFTS”. [Ratings of CPUs and traders of CPU members of PFTS Stock Exchange JSC]. PFTS website. (2023). Available at: <https://pfts.ua/news/6926-rejtingi-tsp-ta-torgovtsiv-tsp-chleniv-at-fondova-birzha-pfts-sichen-lyutij-2023-r> (accessed March 3, 2024).
19. Reitynhyy TsP ta torhovtsiv TsP-chleniv AT “Fondova birzha PFTS”. Ratings of CPUs and traders of CPU members of PFTS Stock Exchange JSC. PFTS website. (2024). Available at: <https://pfts.ua/ratings> (accessed March 19, 2024).
20. BIS. Statistical release—OTC derivatives statistics at end-December 2023. Statistical release. Available at: https://www.bis.org/publ/otc_hy2405.pdf (accessed June 3, 2024).
21. ISDA. Available at: <https://www.isda.org/books/> (accessed March 29, 2024).
22. World federation of exchanges. Available at: <https://www.world-exchanges.org/> (accessed June 29, 2024).

23. McPhail L., Schnabl P., Tuckman B. (2023) Do banks hedge using interest rate swaps? NBER Working Papers, no. 31166.
24. Annual Economic Report 2023. (2024). Available at: <https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2023e.pdf> (accessed June 7, 2024).
25. Piekhota A. V. (2016) Birzhovyi rynek tsinnykh paperiv v Ukraini: problemy rozvytku [Stock exchange market of securities in Ukraine: problems of development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu Seria: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 8(2), pp. 53–58.
26. Shelenko D. I., Shpykuliak O. H., Tsihna Yu. I., Semaniuk P. M. (2024) Upraviannia yakistiu tovariv i posluh subiektiv pidpriemnytstva v umovakh dyversyfikatsii yikh diialnosti [Management of the quality of goods and services of business entities in the conditions of diversification of their activities]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, no. 5(33), pp. 910–924.